

Editorial

O canario do grisú: teoría e praxe crítica nun campo literario emerxente

O campo literario galego parte dunha notábel ansiedade pola maior parte dos seus presupostos. A loita pola súa consideración como unha entidade autónoma, capaz de ser comparada con outras realidades do contexto internacional e, moi especialmente, cos grandes referentes veciños que representan a literatura española e portuguesa, afecta e incide en todos os seus ámbitos: desde a simple fixación das fronteiras do

campo á creación dun mercado editorial, e mesmo á perspectiva dun desenvolvemento teórico propio, que non sempre mediou ben con esta necesidade de auto-lexitimación nin co feito de que nin é nin debe converterse no seu obxectivo principal. Trátase dunha constante na que xogan un papel central os procesos de agresión e silenciamento aos que a cultura galega estivo sometida, pero que tampouco pode desvincularse da propia característica emerxente de campo literario que dá os seus primeiros pasos no século XIX, enfronta un contexto diglósico, está fortemente ligada a unha ideoloxía concreta, e convive con eivas na institucionalización política que a realidade galega aínda conserva.

É pertinente, por tanto, apuntar a todo este contexto antes de referirnos á situación específica que a crítica galega adopta nos nosos días. A crítica foi tradicionalmente considerada unha peza relevante na conformación dos campos literarios que emerxeron ou se consolidaron no século XIX. A súa vinculación coa industria editorial e na formación dun público inserido no contexto dun temperán capitalismo dannos unha primeira medida de por que isto non tivo que ser exactamente así na conxuntura que a galegidade atravesaba nese momento. Porén, é unha situación que non afecta só a un contexto socio-económico adverso, moi afastado do florecemento dun capitalismo autóctono e que, en si mesmo, nutría unha parte dos materiais literarios da época (a emigración, o abandono por parte do Estado, a falta de dereitos nacionais, a carestía e a inequidade social). A propia necesidade de creación dunha crítica trouxo aparellada unha condición partisana e defensiva que persistiu na realidade galega e que tamén a privou dunha evolución asociada ás dimensións académicas da súa práctica. Historicamente, é difícil atopar debates sobre o fondo ou o papel da crítica, sobre o seu status de verdade científica (tan querido ao novecentismo) enfrontado ao de elemento socialmente flutuante, ou sobre aspectos estéticos. É certo que a maior parte destas cuestións traen aparellada unha latencia do elemento político e social que foi máis ou menos evidenciada e reivindicada por moitos movementos, pero é igualmente notábel que as súas aparicións na práctica crítica galega dos últimos 150 anos estiveron sempre profundamente vencelladas ao que Antón Figuerola denominou o subcampo de produción ideolóxica. Mesmo os debates máis brancos no sentido estético e as diferentes perspectivas teóricas dialogaron forzosamente coas construcións políticas do galeguismo (moitas delas elaboradas por actores que tamén exercían a crítica e a creación literaria, elemento nada banal neste escenario).

Son cuestións que poden explicar o estado da crítica actual: un ámbito que comparte con outros campos literarios a característica de elemento complementario e lateral, pouco evidente e non sempre ben entendido na praxe literaria. Pódeselle sumar, porén, o lastre de debates

1

Respectivamente, unha novela de Carlos G. Reigosa no 'Cartafol de libros' do extinto portal *Vieiros* e un artigo sobre os símbolos freudianos de Julio Cortázar e Hermann Hesse no *Boletín Galego de Literatura*.

académicos nunca acontecidos ou filtrados sempre por esa falta de autonomía que comparte, pode que maximizada, co resto de elementos do campo. Tanto a crítica impresionista ou xornalística como a que pertence a ámbitos máis académicos forma parte, voluntaria ou involuntaria, desa 'causa da Galiza', tan loable como limitante en moitos aspectos. Así, a pesar de ser unha cuestión en absoluto exclusiva da crítica impresionista galega, podemos relacionar este estado coas acusacións dun entusiasmo crónico e excesivo ante os produtos propios. En realidade, tamén serviría para explicar as reaccións ante a falta dese mesmo entusiasmo naqueles produtos sancionados, ben polo favor dun público concreto, ben por unhas coordenadas ideolóxicas amplas pero ben identificábeis. E non podemos deixar de lado a cuestión frecuente de que certos produtos de crítica académica sexan atacados, non polo seu contido ou rigor, senón por cuestionar determinadas figuras ou interpretacións históricas. Aspectos todos que, sen dúbida, poden ser localizados en calquera campo literario cunha historia menos particular, pero que inciden de forma desmesurada e específica na do caso galego precisamente polas súas peculiaridades.

Pode ser este o primeiro reto que atopamos á hora de falar da cuestión da crítica, unha problemática que non é exclusiva do noso ámbito, pero que mantén especificidades moi concretas e que afectan, desde a práctica xornalística até os elementos máis vinculados á crítica académica ou ao papel que poden ter na historiografía literaria. Unha segunda cuestión vén da súa man: a dificultade, dentro deste contexto cunha grande presenza do subcampo de produción ideolóxica, da incorporación doutros ámbitos innovadores da crítica, moitas veces introducidos a través deses debates fondamente inhibidos pola situación de partida. Posibilidades como as que abriron os *Cultural Studies* ou ámbitos como a crítica feminista ou a crítica *queer* enfrontaron e enfrontan unha primeira corrente refractaria de prexuízos e escepticismo que en ocasións cuestiona a súa incorporación aos estudos galegos, mesmo representando unha praxe moi relativamente innovadora, en canto á súa natureza, no contexto internacional contemporáneo.

A miña práctica concreta da crítica xornalística pode retrotraerse ao ano 2006, aínda sendo estudante universitario, e é só seis meses anterior ao meu primeiro artigo nunha publicación académica.¹ A tensión conceptual entre os dous ámbitos era palpábel, como debe seguir resultando hoxe. A crítica impresionista non aspira, pola súa natureza, a ser máis que a lectura da novidade, sen desbotar por iso os recursos teóricos particulares de cada quen; as súas irmás académicas teñen un obxectivo que aspira a ser máis perdurábel. E porén, salvando cuestións conxunturais á hora dunha expresión moi medida no primeiro caso e moito máis ampla e referenciada no segundo, penso que as dúas prácticas responden a principios moi similares e tamén complementarios: ningunha crítica impresionista sería esquece que o tempo pasa e que seguirán outras lecturas e, por outra parte, ningunha crítica académica pode desvincularse dunha vez e para sempre do feito de estar lendo as obras desde unha actualidade que afecta á súa interpretación e tamén ao simple exercicio crítico como concepto. Da mesma maneira, ningunha das dúas parecía, naquela altura, capaz de dixerir moitas das innovacións que social e academicamente estaban a ser colocadas sobre o taboleiro. Con fases de maior ou menor intensidade, teño realizado as dúas variantes durante máis de quince anos, colaborando cun número notábel de medios xornalísticos e académicos e analizando na miña propia tese de doutoramento a crítica xornalística da posguerra galega, unha perspectiva ampliada no artigo que engado a este mesmo número. Son perspectivas ás

que aínda podería sumar o feito de ser creador literario, algo non poucas veces sinalado como incompatible coa práctica de calquera alternativa crítica, por máis que a perspectiva histórica deixe ducias de exemplos a contrario. Eu mesmo, na miña propia e forzosamente subxectiva auto-lectura, sempre acreditei que a crítica, pública ou privada, con argumentos teóricos ou simplemente de impresión, forma unha parte central da actividade creativa e configura todo o ambiente literario dun momento concreto. Escribimos porque queremos parecer nos a X e que nunca se nos relacione con Y. E non hai autora que, ben para inhibirse, ben para mergullarse con conciencia neles, non valore movementos, relacións e mesmo innovacións de diferente calado teórico á hora de abordar unha determinada proposta creativa.

A edición da revista trata de responder a esa problemática, non tantas veces enunciada, e que analiza a crítica galega nun sentido amplo tal e como pode ser vista desde unha perspectiva global, sen esquecer, porén, que estamos a falar dunha realidade moi concreta e sometida á súa propia herdanza estrutural. Non é un número que abarque todos e cada un dos vectores relacionados coa cuestión, algo que nos deixa entrever que a crítica galega, mesmo desde esta posición subalterna e en conflito constante que estivemos enunciando, conserva aínda unha grande potencialidade e unha certa produtividade á hora de colocar as súas propias cuestións no debate amplo. Trátase, en calquera caso, dun número influído por esta visión persoal e sedimentada na experiencia e na perspectiva teórica da crítica galega, elemento reitor á hora de procurar e solicitar colaboracións. Pero ademais, necesariamente, pola das persoas que xenerosamente decidiron colaborar coas súas diferentes propostas.

Tamén cabe apuntar que é un traballo colectivo fundamente afectado pola incidencia da pandemia no mundo académico, moito máis dura e menos asociada á presencialidade do que acostumamos a considerar. Algunhas das propostas que completarían esta achega en varias dimensións non puideron finalmente concretarse e algunhas outras foron afectadas polo tempo e polas condicións concretas do momento. Son avatares que acabaron por incidir en moitas das persoas consultadas, dificultando o seu traballo dunha maneira que nos deba facer reflexionar até que punto a situación persoal pode ser un simple reflexo das condicións colectivas e da incerteza que estas, en moitas ocasións, reflicten. E tamén, por suposto, do peso emocional e psicolóxico que uns anos como os que estivemos vivindo poden deixar na produción académica dun contexto tan determinado como o noso, así como na lexitimidade (non sempre recoñecida) de que isto sexa así entre seres humanos. O agradecemento ao traballo, á paciencia e á confianza na xestión do volume por parte das participantes é unha obriga evidente do editor, especialmente neste escenario adverso.

Unha parte importante deste número aborda as cuestións abertas, retos de futuro e tamén, voluntaria ou involuntariamente, as fontes de inestabilidade que o estado da crítica galega entende, aínda moitas veces, como presentes nas propostas da contemporaneidade. Referímonos a achegas como 'Dun proselitismo necesario á diversidade', de Marta Pérez Pereiro e Cibrán Tenreiro, unha perspectiva que nos achega á crítica cultural no seu sentido máis amplo pola súa referencia á produción filmica galega. Trátase dunha lectura que, porén, resucita cuestións xa presentes noutros eidos da crítica galega, traendo á tona a cuestión crónica do papel da auto-lexitimación, moito máis evidente en ámbitos cunha presenza precaria (ou moi recente) da creación de cuño galego. Son innovacións que procuramos

tamén en perspectivas como a de Beatriz Suárez Briones, analizando a crítica asociada a unha categoría como o *queer* que, polas súas propias características, pode representar unha cuestión aberta ao noso contexto e que tivo unha serie de profundas intervencións na súa construción teórica local o pasado ano. Nun ámbito similar e, nalgúns puntos, intimamente relacionada, cabe destacar a achega de Afonso Becerra: 'A resistencia das artes escénicas e a crítica en Galiza na última década'. Un artigo onde a presenza dun outro teatro que, nun sentido estrito, xa non é tan 'novo', pode medirse na forma en que é recibido por un tecido crítico que segue vinculado á perspectiva textual. Non é casual a perspectiva de 'resistencia', un concepto versátil que pode cumprir funcións paradoxais no escenario amplo que estamos a propor: tanto no sentido dun teatro 'nacional' como na recepción desa mesma produción ante unha crítica local, tan refractaria en ocasións como a allea.

Completan o volume unha serie de aspectos nos que as perspectivas histórica e xenérica toman un certo protagonismo. A lectura persoal como crítica de María Xesús Nogueira supón unha peza imprescindible na propia auto-percepción do labor crítico literario, especialmente desde a auto-consciencia que sinala excesivas prescricións e pouco cuestionamento interno, un factor que entronca coas problemáticas sistémicas que estivemos sinalando. Tamén o material convidado de Belén Bouzas devolve a nosa vista a elementos existentes no propio campo e na actividade crítica: o ámbito da literatura infantil e xuvenil e a dificultade intrínseca para crear medios de comunicación que poidan xogar ao equilibrio necesario dun xénero central nos intereses comerciais das editoras e a esculca precisa que, social e esteticamente, debemos aos textos destinados a crianzas e adolescentes.

Finalmente, a miña propia colaboración neste número, sobre a crítica na primeira posguerra editorial, apunta a moitos dos temas sinalados no inicio desta presentación. Formúlase unha perspectiva indagatoria, fundamentada en elementos históricos e bibliográficos, a un dos medios máis relevantes da historia da crítica galega. Considero que é esta visión que apunta á auto-crítica, á perspectiva histórica e internacional, á obxectividade e á aposta pola autonomía dos discursos, xa impresionistas, xa de teoría ou aínda de creación, a mellor alternativa. A pesar dos duros condicionantes aos que pode estar exposta, a crítica é como o canario do grisú, as súas dificultades e o seu esmorecemento alértannos dun perigo máis grande, o mesmo que cuestiona as liberdades cívicas e o futuro colectivo.

Mario Regueira
Editor